

Odešel zoolog Aleš Toman (*1. 9. 1956 – †7. 9. 2023)

Zoologist Aleš Toman passed away (*1. 9. 1956 – †7. 9. 2023)

DUŠAN TRÁVNÍČEK

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Vavrečkova 7040, CZ-760 01 Zlín, Česká republika; e-mail: Dusan.Travnicek@muzeum-zlin.cz

Publikováno on-line 14. 12. 2023

Tomu telefonátu na počátku září jsem se zdráhal uvěřit. V hloubi duše jsem si přál, aby to byl špatný vtíp. Právě jsem se dozvěděl o nenadálém skonu svého spolužáka a kamaráda RNDr. Aleše Tomana. Hlavou se mi začaly honit nejrůznější vzpomínky, zážitky ze společných cest i nahodilé útržky našich rozhovorů.

Seznámili jsme se na podzim roku 1979, kdy jsem na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci začal studovat nově etablovaný obor „ochrana přírodního prostředí“. Protože náplní našeho studia byly z velké části nejrůznější biologické disciplíny, měli jsme společné přednášky se studenty „systematické biologie a ekologie“, kde mezi posluchači prvního ročníku byl i Aleš. Byl o pár let starší, protože vysokoškolská studia zahájil už dříve na pedagogické fakultě, kde studoval učitelství, kombinaci přírodopis-tělesná výchova. Ten tělocvik byl ale pro něj utrpením a byl nevýslovně šťastný, když se mu podařilo přestoupit k nám.

Dětství strávil ve vesnici Bedihošť u Prostějova. Už jako kluk se zajímal o přírodu a především o zvířata. O jeho nasměrování se velkou měrou zasloužil rodinný známý, letitý lesní správce a někdejší legionář. Oblíbil si toho bystrého a veselého kluka a učil jej poznávat a pozorovat ptáky. Také rodiče jej v jeho zájmech podporovali. A když od nich dostal dalekohled, bylo o jeho budoucí kariéře asi definitivně rozhodnuto. Vystudoval gymnázium v Prostějově a zároveň se nadále věnoval především ornitologii, stal se členem České společnosti ornitologické.

Vrátím se ještě do toho nádherného období našeho studentského života v Olomouci. Už v prváku jsme jej brali jako zoologickou autoritu, protože především jeho ornitologické znalosti byly obdivuhodné. Rozhodně to ale nebyl žádný suchar. Už od pohledu bylo zřejmé, že tento kumpán žádnou legraci nepokazí. Jeho štěrbinovité oči se pořád jakoby usmívaly. Zároveň byl velice pracovitý a v terénu k neutahání, což nám názorně předvedl už v létě 1980 v Bílých Karpatech. Jako studenti jsme navázali spolupráci se Správou vznikající CHKO Bílé Karpaty (oficiálně byla vyhlášena 3. listopadu 1980) a vždy první dva týdny v červenci jsme několik sezón ručně kosili zdejší chráněné louky, především vybrané části dnešní NPR Porážky. Tato lokalita byla a stále zůstává jediným místem výskytu velevzácného všivce statného v Česku.

Aleš už byl v té době ženatý a svoji rodinku brával s sebou. Nedaleko potoka Kazivce poblíž kóty Kolo jsme si zřídili

stanový tábor a každé ráno odtud vyráželi na Porážky. Bravurně stíhal všechno. S kosou se uměl ohánět jako málokdo z nás a večer vrchovatou měrou přispíval k dobré náladě u táboráku. Tak se nám tu zalíbilo, že jsme tady po celou dobu studia, tedy ještě následující čtyři roky, trávili začátek prázdnin.

Po absolvování školy Aleš nastoupil jako zoolog do Muzea Vysočiny v Jihlavě. Kromě ornitologie se tu věnoval také výzkumům netopýrů a obojživelníků. Potkávali jsme se na pravidelných seminářích muzejních zoologů, protože i já jsem zakotvil v muzeu, tedy v mém případě v Muzeu

Aleš chytil mládě kajmana brýlového (*Caiman crocodilus*).
Foto Dušan Trávníček, Venezuela 2006.

jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Ty semináře byly úžasné, seznámili jsme se na nich s celou plejádou našich předních odborníků. Náš počáteční ostych před slavnými jmény se brzy rozptýlil, protože starší kolegové k nám byli nesmírně vstřícní a během seminářů jsme je mohli poznat blíže i z té lidské stránky.

Koncem osmdesátých let tehdejší Okresní vlastivědné středisko Havlíčkův Brod začalo v Pavlově u Ledče nad Sázavou zřizovat stanici na záchranu vyder. Od počátku devadesátých let se stala součástí tehdejšího Českého ústavu ochrany přírody – později AOPK ČR. Aleš dostal nabídku dělat vedoucího tohoto zařízení a zahájil svoji další profesní éru. Nedávno se mu přehoupla třicítka, byl tedy na vrcholu sil a k tomu ještě připočítejte tu euforii z nabyté svobody na počátku devadesátých let – naprosto úžasná konstelace. S plným nasazením se společně se svými spolupracovníky pustili do záchran ohrožené vydry říční. Pracoviště se stalo aktivním členem IUCN Otter Specialist Group a navázalo intenzivní spolupráci s organizacemi na ochranu vyder po celém světě. Díky nizozemskému sponzorovi se Aleš v roce 1993 mohl účastnit světového symposia o vydrách, které se konalo v Jihoafrické Republice. Pak následovaly další pracovní cesty do Skotska, Nizozemska, Zimbabwe, Dunajské delty v Rumunsku a na řadu dalších míst. Program záchran vyder se postupně rozšířil i na další druhy – sokola stěhovavého, raroha velkého, norka evropského a ohrožené sovy.

Mladý vydří sameček, který byl chovancem záchrané stanice v Pavlově, stál na počátku přátelství mezi Alešem a režisérem Václavem Chaloupkem. Z jejich spolupráce

vznikl večerníkový seriál *Vydrýsek*, který okouznil nejenom dětské diváky. V dalším seriálu *Madla a Ďap* dostal roli i Aleš. Vlastně hrál sám sebe – zoologa a ochránce šumavské přírody, který hledá své zatoulané zvířecí kamarády, štěně bavorského barváře a mládě rysa ostrovida. O něco později, to už Aleš pracoval v Jihlavské ZOO, se z jejich spolupráce zrodil další příběh, třináctidílný seriál *Podivuhodná cesta ježka Aladina*. Aleš si tu zahrál českého zoologa, který omylem ze své cesty do Egypta doveze tamního ježka ušatého do Čech. Tím odstartuje celá ta velká ježčí anabáze, která má samozřejmě šťastný konec a ježek je dopraven zpátky do své domoviny. Pod taktovkou tohoto režiséra se Aleš také podílel na realizaci seriálu *Kouzlo Afriky*.

Na záchrané stanici v Pavlově působil Aleš patnáct let. Další etapa jeho pracovního života byla spojena se zoologickými zahradami. Nejprve se stal hlavním zoologem jihlavské zoologické zahrady a po několika letech vedla jeho cesta do ZOO v Plzni, kde pracoval na stejné pozici. A do třetice v roce 2012 si vyzkoušel práci v zahraničí. Na Kypru dělal hlavního zoologa v jedné soukromé zoologické zahradě. Pak se natrvalo vrátil do Jihlavy, kde od prosince 2013 až do dubna 2020 pracoval jako vedoucí útulku pro opuštěná zvířata. Z někdejšího útulku pro psy postupně vybudoval moderní zařízení, kde se pomoci dostávalo pestré škále nejrůznějších živočichů.

Hned při první návštěvě Afriky v roce 1993 jej tento světladíl okouznil a polapil do svých tenat. Podlehl jejímu fluidu a opakovaně se tam vracel. Od roku 1999 jezdil na africký kontinent každoročně a v některých letech opakovaně. Fo-

Při práci v terénu byl Aleš ve svém živlu a k neutahání. Foto Petr Lumpe, Venezuela 2006.

tografoval, natáčel filmové dokumenty a díky své erudici i přátelské povaze se stal oblíbeným průvodcem cestovní kanceláře. Na svých afrických výpravách se nevěnoval jenom pozorování zvířat a problematice ochrany přírody. Zajímal se rovněž o etnografii, africkou kulturu, zejména hudbu. O tom, jak moc si Aleš Afriku zamiloval, vypovídá skutečnost, že se tam odehrála svatba s jeho druhou ženou Alenkou. Po slavnostním obřadu, ve kterém nescházely místní folklórní prvky, následovala úžasná třítýdenní svatební africká cesta.

Aleš Toman se také otevřeně vyjadřoval o negativních dopadech lidského kořistnického přístupu k africké přírodě. Poukazoval na skutečnost, jak se po odlivu návštěvníků během covidové pandemie v některých národních parcích rozšířilo pytláctví, pastva domácích zvířat a ilegální těžba dřeva, protože správy parků neměly dostatek financí na zajištění strážní služby. Mimo jiné zaznamenal, jak se dramaticky zvýšilo pytláctví v severních partiích parku Etosha poté, co se poblíž začala stavět silnice, kde pracovalo mnoho Číňanů. Jak známo, v tradiční čínské medicíně se hojně používá slonovina, rohy nosorožců, drápy a zuby velkých šelem, poptávka je i po kostech, kůžích a samozřejmě i po mase zvířat žijících v rezervacích. V novinových rozhovorech v roce 2021 líčil, jak jsou chudí Afričané podpláceni, aby tyto komodity dodávali čínským odběratelům. Popisoval také korupční praktiky čínských firem, kterými od místních úřadů získávají povolení k těžbě nerostných surovin. „To ale není žádná pomoc Afriky, když zisky proudí zase jenom do Číny“, rozohňoval se Aleš, „to je přece ukázkový neokolonialismus!“

Vždy tvrdil, že pro zdárnou existenci velkých národních parků či rezervací se smysluplnou a fungující ochranou přírody, je nezbytná politická i ekonomická stabilita zemí, na jejichž teritoriu byly vyhlášeny. „Když budou chráněná území ekonomicky přínosná, zřizovatelé jejich existenci obhájí. Tedy pokud to jen trochu půjde, jeďte do Afriky, pomůžete jí tím chránit,“ podporoval Aleš safari turistiku.

Rád vzpomínám na expedici přírodovědců do Venezuely, které jsme se oba účastnili v roce 2006. Osmičlenná skupina českých zoologů během šesti týdnů zavítala do nejrůznějších typů prostředí po celé zemi. Alešovo nadšení z poznávání nových neznámých končin bylo nakažlivé. S jakým elánem využíval všech příležitostí natahovat sítě na odchyt ptáků a netopýrů! Přitom samozřejmě pamatoval na jejich poctivou a pravidelnou kontrolu.

Podělím se o jednu drobnou příhodu svědčící o jeho nezdolném kořínku. Stalo se, že jsme díky vlastní hlouposti museli strávit noc v nadmořské výšce přes 4500 metrů. Protože jsme se tam bezpracně dostali z města Mérida nejdlejší lanovkou na světě, dalo se očekávat, že se u nás brzy projeví první příznaky tzv. horské nemoci – nevolnost a bolest hlavy. To se splnilo. Jenže už se setmělo, na sestup do nižších poloh nebylo ani pomyslení a lanovka bude v provozu až ráno. Na plácku, který sloužil horolezcům jako základní tábor před výstupem na Pico Bolívar (4987 m, nejvyšší hora Venezuely), jsme si postavili stany. Ke všemu ještě přišla silná bouře se sněžením. Nikdo z nás oka nezamhouřil, občas jsme

přes stěny stanů spolu prohodili nějaké to povzbuzující slůvko a úpěnlivě čekali na rozbřesk. Jenom Aleš vedle mě, který si sice taky stěžoval na bolesti hlavy, po ulehnutí do pěti minut spal jako dudek a spokojeně pochrupával. Vše dobře dopadlo. Ráno jsme se jak zpráskaní psi doploužili k lanovce, a když jsme sjeli dolů, za pár desítek minut se nám zázračně ulevilo.

Aleš se Afriky opravdu nemohl nabažit. Nejprve důkladně procestoval jižní partii kontinentu, projedil křížem krázem Botswanu, Zimbabwe, Namibii a Jihoafrickou republiku, podíval se do Mosambiku, pak začal jezdit také do Tanzanie, Keni a Ugandy. Kolikrát ten milovaný černý kontinent vlastně navštívil? Kdesi jsem zaslechl, že těch cest bylo 67. Jestli je to pravda, tak ta číslovka měla pro něj osudový význam. V létě roku 2023, tedy když mu bylo 67 let, podnikl svoje poslední africké dobrodružství. Dělal průvodce na výpravě za horskými gorilami v Ugandě. Aniž by to tušil, nakazil se v jejím průběhu malárií, pravděpodobně tou nejhorší formou. Ještě po návratu v druhé polovině srpna prováděl práce v terénu v okolí Jihlavy. Po prvních nenápadných příznacích na přelomu srpna a září propukla nemoc v plné síle. Aleš byl z Jihlavy transportován vrtulníkem do pražské nemocnice na Bulovce a tam 7. září v noci ze čtvrtka na pátek chorobě podlehl.

Za měsíc, během víkendu 7. a 8. října, se v Jihlavě na zdi nacházející se na Mostecké ulici na příjezdu k tenisovým kurtům objevilo rozměrné graffiti, které na památku svého otce vytvořil jeho syn, také nositel jména Aleš, se svými přáteli. Aleš junior, známý street-artový umělec, na vyhrazené ploše zachytil jakousi esenci tátova života. Na pozadí africké krajiny je zobrazena velká hlava gorily, jsou tu žirafy, chrástal a neschází ani Vydrýsek. Dílo doplňuje anglický nápis „one life“ (jeden život) a svahilské rčení „hakuna matata“ (žádný problém).

Zoolog, fotograf, cestovatel, znalec Afriky Aleš Toman dokázal překonat i nelehká období své životní pouti. Pomáhal mu v tom jeho bytostný optimismus a nadání užívat si života plnými doušky. Ten jeho byl vrchovatě naplněný a inspirativní.

Vyhledla si jej princezna v podobě rosničky pracovité (*Boana boans*). Foto Petr Lumpe, Venezuela 2006.